

PRACE JĘZYKOZNAWCZE 19

STUDIA POLONISTYCZNE

pod redakcją
Aliny Kowalskiej i Aleksandra Wilkonia

Uniwersytet Śląski

Katowice 1991

JOANNA SOBCZYKOWA

**Rzeczowniki z formantami *-anie*,
-enie, *-cie* w funkcji przedmiotowej
w *Słowniku języka polskiego*
S. B. Lindego**

Przedmiotem artykułu są substantiva verbaalia będące prymarnie nazwami czynności, procesów i stanów, zwane prawie kategorialnymi¹ (2783 formacje), we wtórnych znaczeniach nietranspozycyjnych (681 formacji, tj. 24% ogółu nazw czynności). W niniejszym opracowaniu skupiam uwagę na znaczeniowej analizie materiału, sygnalizując tylko rysujące się tu problemy formalne.

Substantiva verbaalia w leksykograficznym opracowaniu Lindego stanowią hasła słownikowe, tzn. wyrazy drukowane wersalikami (te znajdujemy w indeksie *a tergo*), bywają też podhasłami (mam na myśli rzeczowniki w mianowniku wyróżnione pierwszą wielką literą) pod odpowiednimi hasłami czasownikowymi, są wreszcie rozsiane w różnych cytowanych użyciach w obrębie artykułów hasłowych odnoszących się do czasowników. Nazwy czynności z przyrostkami *-anie*, *-enie*, *-cie* Linde najczęściej opatruje kwalifikatorem gramatycznym „Subst. verbi”. Czasem umieszcza je wśród rodziny wyrazów, poprzedzonej kwalifikatorem „Pochodz.”, np. *kradnienie*, jest to jednak praktyka bardzo rzadka. Nazwy czynności występują ponadto, oczywiście, wielokrotnie w tekstach definicji znaczeń czasowników, z tych poświadczeń korzystam jednak wyjątkowo.

Sam autor *Słownika* często wyodrębnia znaczenia nieczynnościowe, odróżniając je od czynnościowych, i sygnalizuje to kwalifikatorami, np. *actio* — *opus*, *effectus* czy też *czyn* — *dział*, *skutek*.

Zebrane rzeczowniki reprezentują wiele typów znaczeń. Wyodrębniłam ich 9, trzeba jednak pamiętać, że często mamy tu do czynienia z synkretyzmem znaczeń, jest też pewna grupa derywatów zaświadczonych w kilku (dwóch lub więcej) znaczeniach.

¹ Na temat kategorialności tych derywatów zob. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa 1984, s. 336; także R. Grzegorzczkowska, J. Puzynina: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*. Warszawa 1979, s. 263—264.

Oto wykaz przyjętych przeze mnie kategorii znaczeniowych², w układzie od najliczniej do najrzadziej reprezentowanych (znaczenia synkretyczne omawiam w drugiej kolejności). Poszczególne znaczenia derywatów wieloznacznych włączam do odpowiednich kategorii znaczeniowych. Dane o liczebności formacji (w liczbach bezwzględnych i procentach od sumy wszystkich znaczeń przedmiotowych badanych derywatów) mają charakter orientacyjny.

W obrębie grup znaczeniowych wyodrębniam w podgrupach formalnych:

- a) derywaty od czasowników nie będących odrzeczownikowymi;
- b) derywaty od czasowników odrzeczownikowych, ze wskazaniem w nawiasie na odpowiedni rzeczownik notowany przez Lindego;
- c) derywaty, dla których w *Słowniku* Lindego nie ma czasownika podstawowego, istnieje natomiast odpowiedni rzeczownik;
- d) derywaty, dla których w *Słowniku* Lindego brak wyrazu, który by można uznać za podstawę słowotwórczą.

Przykłady formacji pierwszego typu podaję w wyborze, natomiast w pozostałych podgrupach przytaczam pełną listę derywatów. Cytaty przywołuję w wypadku szczególnej potrzeby zaświadczenia znaczenia. Definicje znaczeń cytuję; jeśli u Lindego brak definicji, podaję znaczenie w nawiasie kwadratowym. Pomijam wariantywność wyrazów podstawowych. Rezygnuję też z podawania zaczęć czasowników podstawowych, gdyż są one zrozumiałe na tle derywatów. Skrótów źródeł podaję za Lindem.

1. Wytwór — 188 (27%):

- a) *belkotanie* 'belkot' ← *belkotać*; *chrobotanie* 'chrost, trzask' ← *chrobotać*; *odmrożenie* 'bąbele mroźne, gdy ciało wielkim zimnem przejęte, zwłaszcza w rękach lub w nogach zwykło się odymać; Perz. Cyr. 2, 70' ← *odmrozić*; *uszkodzenie* 'szkoda, uszczerbek' ← *uszkodzić*; *zmieszanie* 'mieszanina' ← *zmieszać*;
- b) *bajanie* 'baśnie, baję' ← *bajać* (*baja*); *balkowanie* 'wierzchnia część kolumnady' ← *balkować* (*balka*); *dylowanie* 'pokład albo podłoga drewniana z dylów' ← *dylować* (*dyl*); *faldowanie* 'zbiorowo: faldy, zmarszczki' ← *faldować* (*fald*); *floryzowanie* 'wyrysowane kwiecie, floresy' ← *floryzować* (*flores*); *forsztowanie* 'wykładanie forsztami' ← *forsztować* (*forszt*); *fręzlowanie* 'bramowanie fręzlą' ← *fręzlować* (*fręzla*); *fugowanie* 'fuga w drzewie, w kamieniu' ← *fugować* (*fuga*); *futrowanie*: ...ścian 'posadzka na ściany', ... pokojów 'boazeria', ...u szewca 'skórki na około w środku trzewika; Magier. Mscr.' ← *futrować* 'podszywać, zwłaszcza futrem; powlekać czém' (*futro*);

² Wyróżniając typy znaczeniowe badanych derywatów, zasadniczo oparłam się na zestawieniu zawartym w: R. Grzegorzczkowska, J. Puzynina: *Słowotwórstwo...*, s. 264 i nast. Możliwe są ujęcia inne, por. np. J. Puzynina: *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim*. Warszawa 1969, rozdz. 10; J. Sambor: *Kompozycje rzeczownikowe dwunominalne i nominalno-werbalne w tekstach współczesnego języka polskiego*. W: *Semantyka tekstu i języka*. Red. M. Mayenowa. Wrocław 1976; K. Kleszczowa: *Ograniczenia semantyczne w procesie derywacji nazw narzędzi*. Katowice 1981.

gipsowanie ‘bielenie gipsem’ ← *gipsować* (*gips*); *haftowanie* ‘czyn i dzieło samo’ ← *haftować* (*haft*); *lakierowanie* ‘lakier’ ← *lakierować* ‘laką powlekać’ (*lakier, laka*); *litowanie* ‘lit uczyniony’ ← *litować* (*lit*); *lochowanie* ‘n.p. słupów sznicerskich = laskowanie’ ← *lochować* (*loch*); *murowanie* ‘collect. mury’ ← *murować* (*mur*); *nitowanie* ‘to, co znitowano’ ← *nitować* (*nit*)³; *piętnowanie* ‘pryskowanie, piętno; A. Zamoj. 202’ ← *piętnować* (*piętno*); *trzciniowanie* ‘ściana trzciniowana’ ← *trzciniować* (*trzcina*);

c) *listwowanie* ‘ramami oprawianie, bramowanie, listwy’; *stołowanie* ‘stolnia; Bohom. Kr. Biel.’; *stęplowanie* ‘w górnictwie gatunek wytni poziomej’; *sufitowanie* ‘pułap wapnem z gipsem na trzcinę bitą wyprawny; bywa gładki lub obciążany. Magier. Mskr.’; spośród tych formacji podstawę czasownikową dla rzeczownika *listwowanie* notują późniejsze słowniki: wileński i warszawski. Czasownik *sufitować*, nie potwierdzony także przez słownik wileński, odnajdujemy w warszawskim. W żadnym natomiast z późniejszych słowników nie widnieje czasownik *stołować* (*stołować?*), który by mógł motywować przytoczony tu derywat w podanym znaczeniu;

d) *lasowanie* ‘u szewca: szycie u brzegu cholewy, tak ze skórki podszytęj brzeg na zwierzchnią wyklada; Magier. Mskr.’; czasownik podstawowy dla tego derywatu, nie zanotowany w słowniku wileńskim, odnajdziemy dopiero w słowniku warszawskim: *lasować* ‘2. szew. obszywać brzeg cholewy wypuszczoną nazewnątrzą częścią skórki wewnętrznej’.

Nazwy klas⁴: *docieczenie* ‘spozstrzeżenie, odkrycie’ ← *dociec, mniemanie, *mnimanie* ‘rozumienie o czym, zdanie, opinia, suppozycja, domysł, widzi mi się’; *odłączenie w myśli* ‘abstrakcja’ ← *odłaczyć*.

2. Stan rezultatywny⁵ — 125 (18%):

³ Okazuje się, na podstawie definicji rzeczownika *nit* ‘gwóźdź, który się z drugiego końca zanituje’, że czasownik jest dlań definiensem; czasownik zdefiniowany został za pomocą rzeczownika *nit*: *nitować* ‘nitem, czyli nitabłą spajać’, można tu więc mówić o motywacji wzajemnej.

⁴ Kategorię „nazwa klasy (nazwa treści komunikatu)” traktują jako subkategorię, dodatkowo charakteryzującą niektóre z wyróżnionych typów. Przykłady derywatów będących nazwami klas wymieniam osobno w obrębie danych typów znaczeniowych.

⁵ R. Grzegorzczkova, J. Puzynina: *Słowotwórstwo...* Autorki traktują stan rezultatywny jako typ znaczenia mutacyjnego (s. 264). Dla J. Sambor pewne derywaty od czasowników procesualno-stanowych (charakteryzujące procesy, stany psychofizyczne) o znaczeniu ‘bycia jakimś’ stanowią swoiste nomina essendi, podobnie zresztą jak grupa derywatów o znaczeniu cech, jakości, np. *stężenie* (*kwasu*), *ukształtowanie* (*powierzchni*). Badaczka ta, rozpatrując ich przynależność do kategorii nominów essendi i nominów actionis, przyznaje klasie tych derywatów status kategorii przejściowej. Jak widzimy, chodzi tu o granicę czy strefę przejściową między dwoma kategoriami transpozycyjnymi. Zob. J. Sambor: *O słownictwie statystycznie rzadkim*. Warszawa 1978, s. 43–44. Halina Satkiewicz pisze o konstrukcjach na *-nie*, „które są nie tylko transpozycjami czasowników typu *otępieć, skostnieć, zdziecinieć*, lecz także nazwami stanów wynikających z zakończenia procesu, na który wskazuje podstawowy czasownik”, podając przykłady derywatów na *-nie* zbliżonych pod względem znaczeniowym do nominów essendi na

a) *frasowanie, ufrasowanie, zfrasowanie, frasowanie się 'zgryzota' ← frasować się; hamowanie 'powściągnięcie, powściągliwość' ← hamować się; lubowanie 'lubość, ukontentowanie' ← lubować; napelnienie 'pełność' ← napelnić; opętanie 'szaleństwo dyabelskie, daemonomania; Krup. 5, 616. Perz. Lek. 193' ← opętać; rozmożenie 'wielka zamożność', 'zamożenie się znaczne' ← rozmóc.*

Należą tu przeważnie derywaty od czasowników procesualnych lub stanowych⁶:

d) *skopycenie 'choroba końska'; *ubłożenie 'ukontentowanie' (wedle wskázówki Lindego „od błogości”).*

Czasownika *skopycić się* Słownik Lindego nie zawiera (znajdziemy tam jedynie czasownik *wykopycić się* 'wybić kopyto, o koniach', którego nie można uznać za podstawę słowotwórczą analizowanego derywatu). Notują go słowniki wileński i warszawski. Podstawę słowotwórczą drugiego derywatu odnajdujemy w słowniku warszawskim (wileński też nie podaje czasownika *ubłóżyć*).

3. Obiekt — 60 (9%):

a) *cierpienie 'to, co cierpi' ← cierpieć; ginienie 'zguba' (to znaczenie zasygnalizowane jest jako pierwsze, przed drugim, czynnościowym 'stracenie się') ← ginąć; picie 'pass. to, co piją, napitek, napój, trunek' ← pić; *wiedzenie 'wiadomość' ← wiedzieć; wychowanie 'personif. osoba czyjego wychowania' ← wychować.*

Rzeczownik *śniadanie* 'to, co śniadamy' traktuję jako formację żywą, choć czasownik podstawowy *śniadać* uważam za zleksykalizowany, jego definicja opiera się na rzeczowniku *śniadanie*: 'śniadanie jeść'.

Nazwy klas: *doniesienie* 'uświadomienie' (por. *doniesienie fałszywe*) ← *donieść*; *dowiedzenie się* 'powzięta wiadomość' ← *dowiedzieć się*; *przywyknienie* 'cf. nałóg, narów' ← *przywyknąć*; *uwiadomienie* 'wiadomość' ← *uwiadomić*, także **wiedzenie 'jw.'*

4. Środek — 44 (6%):

a) *charkanie, charchanie* '[środek do płukania gardła]' ← *charkać* 'gargaryzować'; *leczenie się* 'leki' ← *leczyć się* 'lekarstwa brać'; nazwy zmysłów: *dotykane, dotknięcie, dotknięcie* ← *dotykać, dotknąć*; *kosztowanie* 'smak, smakowanie' ← *kosztować*; *powonienie* ← *powonąć*; *słyszenie* ← *słyszeć*; *wonia-nie* ← *woniać, wonieć*;

-ość: *otępienie* — *otępiałość, zdziecinnienie* — *zdziecinniałość*. Zob. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz: *Kultura języka polskiego*. T. 2: *Zagadnienia poprawności leksykalnej*. Warszawa 1982, s. 280. W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* wskazuje się na istnienie klasy przejściowej między nazwami czynności i nazwami cech abstrakcyjnych, do której zalicza się nazwy stanów typu: *zdenerwowanie* 'to, że ktoś jest zdenerwowany', 'to, że ktoś się zdenerwował', czyli derywaty mogące być interpretowanymi jako odczasownikowe lub odprzymiotnikowe. Mówi się więc o dwuznaczności w obrębie derywatów transpozycyjnych (s. 333).

⁶ R. Grzegorzczkowska, J. Puzynina: *Słowotwórstwo...*, s. 264.

b) *wianowanie* ‘posag’ ← *vulg. *wianować* ‘posążyć’ (*wiano* ‘posag’); *zaty-czenie* ‘[to, czym się zatycza]’ ← *zatyczyć* ‘tykami lub tyczkami zasadzić, tyki zatknąć’ (*tyka*).

5. Miejsce — 41 (6%):

a) *chodzenie* ‘miejsce chodzenia, ganek, chodnik, chłodnik, ulica, szpaler, allea’ ← *chodzić*; *mieszkanie* ‘miejsce albo budowanie do mieszkania’ ← *miesz-kać*; *przytulenie* ‘schronienie, miejsce ucieczki’ ← *przytulić*; *urodzenie* ‘aliter. ród, z którego się kto rodzi, familia, obs. naród, dom, gniazdo’ ← *urodzić*; *zachronienie* ‘miejsce uchrony, ucieczka’ ← *zachronić*;

b) *latowanie* ‘leża letnia żołnierska albo pastusza’ ← *latować* ‘przez lato mieszkać’ (*lato*);

d) **ście*, **szcie* ‘iście, chodzenie, chód, droga’; rzeczowniki te nie znajdują się w pobliżu hasła czasownikowego *iść*, jednak we wskazówce etymologicznej Linde odsyła tu do formy czasu przeszłego *szedł*.

6. Subiekt⁷ — 38 (5,5%):

a) *dušenje nocne* ‘mara, mora’ ← *dusić*; *kupienie* ‘zgromadzenie, zebranie’ ← *kupić* ‘w kupę zebrać’; *mamienie* ‘[to, co mami]’ ← *mamić*; *mżenie* ‘drobniuchny deszczyk’ ← *mżyć*; *obcowanie świętych* ‘społeczeństwo świętych’ ← *ob-cować*; *pokuszenie* ‘pokusa’ ← *pokusić*;

d) **sebranie* — z odesłaniem do rzeczowników *zebranie*, *zbiór*; jest to zatem wariant fonetyczny derywatu *zebranie*, sygnowany zresztą jako archaizm.

Nazwy klas: *wezwanie* ‘powołanie’ ← *wezwać* ‘przyzywać, wywołać, wołać do siebie, wzbudzać do czego’; *zajście* ‘kłótnia, sprzeczka, spór, zwa-da’ ← *zajść*; *zatargnięcie* ‘zatarczka, zajście’ ← *zatargnąć*.

7. Czas — 28 (4%):

a) *czyszczenie białogłowskie miesięczne* ‘miesięczki czas’ ← *czyścić*; *pano-wanie* transl. ‘czas panowania czyjego’ ← *panować*; *panie* ‘[czas, gdy kury pieją]’, ← *pieć*, por.: *Rano, czy w wieczór, czy snadź o północy, Czyli w panie kur* (Odim. Św. 2U); *wyprężanie* ‘czas wyprężania wokół’ ← *wypręgać*; zaliczyłabym tu także rzeczowniki: *zobaczenie* (por. zwrot *do zobaczenia!*) i *potykanie*, *potkanie* w użyciu: *Upiwszy się ranił na potkaniu człowieka* (Petr. Ek. 109) z objaśnieniem Lindego: ‘na zetkaniu się z nim, na zejściu się z nim, zdybawszy go’;

b) z pewnym zastrzeżeniem można tu podać rzeczownik *mianowanie* [dzień nadania imienia], *mianowany*, motywowany czasownikiem odrzeczownikowym *mianować*, który Linde objaśnia jednak, nie posługując się rzeczownikiem *miano*, lecz *imię*: ‘imię nadawać komu’.

⁷ Terminem „subiekt” obejmuję role semantyczne agensa (sprawcy czynności), procesora i nosiciela stanu, wyodrębnione w cytowanych pracach; J. Sambor: *Kompozycje...*; K. Kleszczowa: *Ograniczenia...*; w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* używa się terminu „subiekty czynności, procesów i stanów” (s. 340).

8. Sposób — 27 (4%):

a) *kierowanie* 'kierunek' ← *kierować*, por. cytat: *Kierowanie wiatru, czyli w którą stronę wiatr wieje, z ciągnięcia obłoków etc. poznają* (Hub. Wst. 148); *odwicie* w użyciu: *Linia druga od pierwszej nie jest różna, tylko załomieniem i odwiciem listków* (Syr. 751); ← *odwić*; *położenie* — 1. 'układ, sposób, jakim co położono', 2. 'charakter, sposób, w który się włożono, sposób postępowania, myślenia' ← *położyć*; *życie* 'sposób, którym kto żyje' ← *żyć*; najwyraźniej dla Lindego ten związek motywacyjny był osłabiony, gdyż uznał za stosowne specjalnie go podkreślić, posługując się modalizatorem *właściwie*: „właściwie rzeczownik Słowa czasowego *żyć* = bycie żyjącym, bycie żywym”.

9. Ilość — miara⁸ — 7 (1%):

Zaliczam tu derywaty nazywające odległość bądź określające stopień czy miarę czegoś:

a) *nachylenie* ← *nachylić się*; *objęcie* 'objętość' ← *objąć*; *stajanie* 'pewna miara pola, stadium' ← 1. **stajac*, *strzelenie*, *strzelanie* '[odległość strzału]' ← *strzelić*, *strzelać*; *zasiężenie*, *zasięgnięcie* ← *zasiądnąć*, *zasięgnąć*; *zboczenie gwiazd* 'odległość gwiazd od równika' ← *zboczyć*.

Wiele formacji cechuje synkretyzm znaczeń, które można przedstawić w dalszych grupach czynionej tu typologii (podaję wybrane przykłady).

10. Wytwór — środek 51 (7%):

a) *krycie* 'dach, pokrycie domowe' ← *kryć*; *lżnienie* 'zelżywość' ← 2. *lżyć kogo* słowy 'łajać sromotnie'; *uwiązanie* 'uwięź, uwięzek' ← *uwiązać*; w derywatach *obwicie*, *obwinienie*, *obwinięcie*, *obwiązanie* zdaje się przeważać znaczenie środka, choć nie jest wykluczone znaczenie wytworu czynności;

b) *(o)cembrowanie* 'zrąb w studni, opasanie studni lub dołu kopanego ścianami drewnianymi' ← *(o)cembrować* (*cembra*); *oparkanie* '[to, czym się oparkania]' ← *oparkanie* (*parkan*); *opasanie* 'taflowanie' ← *opasać* (*pas*); *sztachetowanie* w użyciu: *Sztachetowania na murach ogrodowych nie chwale, bo bez wielkiej trudności wylamane być mogą* (Kluk. Rośl. 1, 60) ← *sztachetować* (*sztacheta*); *taflowanie* 'składany tabliczkowy strop lub podłoga, ściana' ← *taflować* (*tafla*);

c) *przekracenie* 'przegroda, przerąb w stajni'; u Lindego są tylko czasowniki *kracić* i *zakracać* 'kratą ogradzać'; czasownik *przekrać* 'przedzielić, przegrodzić kratą' podają słowniki wileński i warszawski.

11. Wytwór — obiekt 36 (5%):

a) *czytanie* 'to, co się czyta' ← *czytać*; *dobrorzeczenie* 'błogosławieństwo, życzenie dobrego' ← *dobrorzeczyć*; *wyjęcie* 'wyjątek, excepcja' ← *wyjąć*;

d) *wizerowanie* 'wizerunek'; czasownika *wizerować* nie notuje słownik wileński, widnieje w słowniku warszawskim, lecz z kwalifikatorem i cytatem gwarowym;

⁸ W Gramatyce współczesnego języka polskiego wyróżnia się jako kategorię słowotwórczą rzeczowników — nazwy ilościowe (2.9., s. 357).

Nazwy klas: *knowanie* ‘to, co się knuje; podstęp, intryga’ ← *knować* ‘transl. praścić, gotować, układać, roić, stroić’; *odkrycie* w użyciu: *Odkrycia wynalazcom wielką sławę dają* (Zab. 12,63); *rzeczenie* ‘co się mówiło, wyrzekło, wyrok, gadka’ ← *rzec*.

12. Środek — subiekt 17 (2,5%):

a) *dopełnienie* ‘domiar, dokład, dodatek’ ← *dopełnić*; *okrycie* ‘odzież, ← *o-kryć*; *oznaczenie* ‘oznaka, znamię’ ← *oznaczyć*; *podpomożenie* ‘pomoc, podpora’ ← *podpomódz*;

b) *zachwaszczenie* ‘chwał’ ← *zachwascić* (*chwał*).

13. Wytwór — miejsce 19 (3%):

a) *nagięcie* ‘krzywizna, przegub’ ← *nagiąć*; *oparzenie* ‘oparzelizna’ ← *oparzyć*; *przetarcie* ‘otarcie, rana od trącego obuwia’ ← *przetrzeć*; *wydrożenie* ‘miejsce wydrożone’ ← *wydrożyć*; *zawierszenie* ‘szczyt dachu’ ← *zawierszyć*.

14. Obiekt — środek 4 (0,6%):

a) *obłoczenie* ‘odzież, ubiór’ ← *obłoczyć*; *odzienie* ‘odzież, szata, suknia’ ← *odziać*; *ubranie* ‘odzież nóg’ ← *ubrać*; *rozkoszowanie* ‘rozkosz, uciecha, lusztyk’ ← *rozkoszować*.

15. Wytwór — sposób 6 (0,9%):

a) *osadzenie* ‘budowla, struktura, układ’ ← *osadzić*; *rozrodzenie* ‘genealogia, familia’ ← *rozrodzić*; *urządzenie* ‘ułożenie, układ, postanowiony porządek, ustawa zarządzająca’ ← *urządzić*; *zapletanie* ‘trefione włosy’ ← *zapletać*.

Przedstawiona klasyfikacja skłania do pewnych spostrzeżeń:

1. Przytoczone tu orientacyjne dane o liczebności poszczególnych typów derywatów można porównać z podobnymi określeniami ilościowymi dla polszczyzny współczesnej, zob. R. Grzegorzczkowska, J. Puzynina: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*. Okazuje się, że w zakresie najliczniej reprezentowanych kategorii, tj. wytworu i stanu rezultatywnego, nie widać większych różnic.

Pewne różnice zauważyć można w odniesieniu do derywatów o znaczeniu temporalnym. Współczesna kategoria rzeczowników o tym znaczeniu reprezentowana jest przez niewiele derywatów, będących głównie nazwami święt chrześcijańskich. Nazwy temporalne w okresie dawniejszym były liczniejsze, oprócz nazw święt obejmowały wszak nazwy momentów na ogół powtarzających się w życiu człowieka lub stanowiących jego fazy, np. *czyszczenie białogłowskie*, nazwy pór dnia lub innych jednostek czasu — według zjawisk natury, np. *rozświtanie*, *przesilenie*, według obyczaju kulturowego, np. *zjedzenie* ‘obiad’; nazwy czasu czyjejś władzy, np. *panowanie*. Niektóre nazwy uzewnętrzniały związek z życiem wiejskim i gospodarką na roli, np. *pianie kur* ‘północ’, *wyprzeganie* ‘czas wyprzegania wołów’.

2. Wiadomo, że rzeczowniki odczasownikowe już w języku staro-cerkiewno-słowiańskim oprócz abstrakcyjnych nazw czynności tworzyły „także nazwy przedmiotów konkretnych, biernych podmiotów czynności; jak np. scs

napisanie 'napis'"⁹. Istniały też dwuznaczne nazwy czynności w staropolszczyźnie (będące jednocześnie nazwą czynności i wytworu)¹⁰. Nasuwa się zatem pytanie o genezę funkcji przedmiotowej omawianego typu derywatów, a także o stosunek derywatów mutacyjnych do homonimicznych derywatów transpozycyjnych, zarówno w aspekcie diachronicznym, jak i synchronicznym. Warto przytoczyć tu spostrzeżenie M. Dokuliła o „modyfikacjach powstałych w wyniku irradacji znaczeniowej z nazwy czynności oraz często przez nią motywowanych”¹¹.

3. W związku z analizowanymi derywatami, zwłaszcza motywującymi się czasownikami odrzeczownikowymi, rodzi się pytanie o przejrzystość budowy słowotwórczej takich formacji, dla których w przedstawionym materiale grupy a) trudniej było się doszukać podstaw czasownikowych; nie zanotowane przez Lindego, umieszczone zostały w słownikach późniejszych; można to tłumaczyć przeoczeniem leksykografa, można jednak i przypuszczać, że wspomniane rzeczowniki wskutek dużej siły działania regularnego modelu słowotwórczego zostały utworzone bez wyraźnego uświadamiania sobie przez mówiących danego czasownika. Odnosiłabym to do rzeczowników: *lasowanie* 'rodzaj wykończenia cholewy', *listwowanie* 'listwy', *przekracanie* 'przegroda', *skopycenie* 'choroba końska', *sufitowanie* 'sufit', *ubłożenie* 'błogostan';

W grupie b) podstawowe czasowniki nie zostały potwierdzone ani przez Lindego, ani przez późniejszych leksykografów; chodzi tu o rzeczowniki *stolowanie* 'stolnia' i *wizerowanie* 'wizerunek' (w tym wypadku nie istnieje także rzeczownik, od którego mógłby pochodzić podstawowy czasownik).

Zauważyć należy, że w obu wydzielonych grupach przykładów mamy do czynienia w większości z wyrazami pochodzenia obcego: *lasować*, *przekracić*, *stolować* (*stolować*), *sufitować*, *wizerować*. Przeważają tu też formy z sufiksem *-ować*, o którym wiadomo, że pełnił i pełni funkcję przyswajania wyrazów obcych¹².

Co najmniej więc o rzeczownikach grupy b) wolno zatem sądzić, że powstały jako znaki jednolitej treści realnoznaczeniowej (bez motywacji domniemaną podstawą słowotwórczą, która poza formacją, być może, zaczęła dopiero funkcjonować) na wzór istniejących przejrzystych, kategoria-

⁹ A. Orzechowska: *Orzeczeniowe formacje odsłowne w językach południowosłowiańskich*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 17.

¹⁰ Por. o procesie konkretyzacji znaczenia nazw pierwotnie abstrakcyjnych U. Burzywo-
da: *Słowotwórstwo staropolskich nazw czynności i stanów*. W: „Prace Językoznawcze”. T. 3. Red.
W. Lubaś. Katowice 1976, s. 48. Por. też Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński,
S. Urbańczyk: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1965, s. 207; tam uwaga
o staropolskich nazwach czynności i wytworu.

¹¹ M. Dokulił: *Teoria derywacji*. Przeł. A. Bluszcz, J. Stachowski. Warsza-
wa—Kraków—Gdańsk 1979, s. 64.

¹² Por. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz: *Kultura...*, s. 391—392.

nych substantiwów verbalistów, w drodze analogii słowotwórczej. Zjawisko to występowało już w staropolszczyźnie¹³.

Staropolską formacją, będącą kalką łacińską, widniejącą w słowniku Lindego, także w wariantach zakwalifikowanych jako archaiczne, jest rzeczownik *sumnienie*, *sumienie*, **sąmnienie*, **sądnienie*, spełniający warunki konstrukcji zleksykalizowanej już dla Lindego, tzn. niegdyś (w staropolszczyźnie) przejrzystej, która później tę przejrzystość utraciła.

Jako zleksykalizowane trzeba też wskazać rzeczownik *życie*, omawiany w grupie 8. oraz nazwę miary odległości *stajanie* ← **stajać*.

Czy konstrukcje na *-anie*, *-enie*, *-cie* w funkcji przedmiotowej były bardziej podatne na leksykalizację niż odpowiednie derywaty transpozycyjne, pozostaje zagadnieniem otwartym.

¹³ U. Burzywoda podaje z materiału staropolskiego przykłady nazw czynności utworzonych na wzór substantivum verbae, lecz nie mających podstaw czasownikowych: *kopienie* 'składanie siana w kopy', *podwieczorkowanie* 'spożywanie podwieczorku', *odlekczenie* 'ulżenie, złagodzenie czegoś', *pokaszczanie* 'napuszczanie pokostem'.

Иоанна Собчыкова

СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ С ФОРМАНТАМИ *-anie*, *-enie*, *-cie* В ОБЪЕКТНОЙ ФУНКЦИИ В *Словаре польского языка* С. Б. Линде

Резюме

Статья содержит семантическую классификацию отглагольных существительных во вторичных нетранспозитивных значениях. Материал, взятый из *Словаря польского языка* С. Б. Линде (XVIII в.), в случаях формальных нерегулярностей сопоставляется с более поздними лексикографическими источниками. Классификацию иллюстрирует ориентационная количественная характеристика выделенных смысловых типов, в наиболее общих формах сравнения с численностью типов, выделенных для современного польского языка. Обсуждены правдоподобные примеры словообразовательной аналогии и лексикализации.

Joanna Sobczykowa

NOUNS WITH THE FORMANTS *-anie, -enie, -cie*
IN OBJECTIVE FUNCTIONS IN S. B. LINDE'S *Dictionary of the polish language*

Summary

A semantic classification is presented of verbal substantives in secondary nontranspositional meanings. Cases of formal irregularity appearing in the material, taken from the XVIII century *Dictionary of the Polish Language* by S. B. Linde, are confronted with later lexicographical sources. This classification gives an orientational illustration of the quantitative characteristics of the semantic types distinguished, compared in the broadest outline with the numerical standing of distinguished types for the contemporary Polish language. Probable examples of word-formative and lexicalisation analogies are also discussed.